

2015. szeptember 13-án meghalt Carl E. Schorske, amerikai történész. 100 éves volt. Michael Roth egy korábbi írásának fordításával idézzük fel alakját.

AZ ELEMI ENERGIÁK KISZABADÍTÁSA

FELJEGYZÉSEK EGY CARL E. SCHORSKÉVAL FOLYTATOTT BESZÉLGETÉSRŐL

American Imago, 68 (2011), 4. szám, 595–604. old.

2011 nyarának végén New Jersey déli részébe utaztam, hogy együtt lehessenek Carl és Elizabeth Schorskéval. Már jó ideje nem láttuk egymást, noha telefonon gyakran beszélgetünk. Mivel az *American Imago* jelen száma előtt tiszteleg, azt terveztük, hogy majd arról beszélgetünk, hogyan ismerkedt meg Freud munkásságával és a pszichoanalízissel. Az ismerkedésre a második világháború idején került sor, amikor Carl a Stratégiai Szolgálat Irodájában (OSS) dolgozott, majd pedig az 1950-es években, amikor a connecticuti Wesleyan Egyetemen tanított. Freud és a pszichoanalízis állt volna végig beszélgetésünk fókuszában, ha nem kalandozunk el újra meg újra, hogy felidézzük közös emlékeinket – főleg a Wesleyan Egyetemről, ahol a diákja voltam (s amelynek jelenleg az elnöke vagyok). 1976-ban ott kezdtem meg történelmi tanulmányaimat Carl vezetésével, és az ő irányítása mellett doktoráltam Princetonban hét évvel később. Az ő kurzusán hallgattam először Wagner és Mah-

ler zenéjét, és még mindig sok olyan könyvet használok az óráimon, amelyeket egykor feladott nekem. Írtam a historiográfiájáról és szerkesztettem egy tanulmánykötetet a tiszteletére írott esszékből.¹ Carllal beszélgetni az *American Imago* felkérésére igazi élvezetnek ígérkezett.

Ezt megelőzően, több mint 15 évvel korábban folytattunk elmélyült beszélgetést Freudról és a pszichoanalízisről, amikor kineveztek – gondolom, az ő javaslatára – annak a kiállításnak a kurátorává, amelyet a Kongresszusi Könyvtár e témában rendezett.² Ám Freud ismeretségünk kezdetétől fogva kapcsolatunk része volt. Elsőéves voltam, és kifejezetten Freud érdekelt akkor, amikor Carl vendégprofesszor-ként visszatért a Wesleyanre. Bekönyörögtem magam a Bécsről tartott szemináriumába. Ez persze nekem igencsak magas volt, de úgy tekintettem rá, mint hatalmas lehetőségre, hogy Freudról végezzek kutatásokat. A hetvenes évek közepén eléggé szokatlannak számított, hogy egy gólya ennyire heves érdeklődést mutasson Freud iránt, ám a professzor egyetlen kifogása velem szemben az volt, hogy elemi szintű német nyelvtudásommal aligha végezhetek komoly munkát. E csodálattal övezett történész fenntartásai csak megerősítettek elhatározásomban, és belevetettem magam a munkába.

Kutatásom során azt próbáltam megállapítani, hogyan hatott az első világháború Freud ösztönelméletére – és örökre emlékezetes marad számomra az a rengeteg kérdés, amely-

lyel Schorske professzor kíméletlenül szembesített az órán. Végül elismeréssel szólt a kutatásomról és az érveimről, de hozzátette, hogy „suta, csikorgó stílusban” írok. A legfontosabb, amit tehetek, hogy fejlesztem az íráskészségemet. Nem tudtam, mit kezdjek a bátorítás és a bíráló eme keverékével. Csak később, már a doktoriiskolában értettem meg, mennyire fontosnak tartotta Schorske, hogy a történészek tanulják meg úgy bemutatni munkájukat, hogy az összhangban legyen kutatásuk tárgyával. Az ő történetírói célkitűzése – ezt évekkel később tudtam szavakba önteni³ – annak a historiográfiai formának a kialakítása volt, amely a válságba került kultúrát retorikailag úgy ragadja meg, hogy közben reflektáltan megvilágítja s egyben kérdőre is vonja tárgyát.

Amikor beadtam első hozzá írt dolgozatomat Freudról, Schorske már évtizedek óta az ösztönök és a nyilvánosságban zajló küzdelmek közti viszony újraértelmezésével viaskodott. Az „ösztönök” talán túlságosan is leszűkítő megnevezése az őt érdeklő folyamatnak: hogyan tör felszínre valami ősi, hogyan mozgósítható a régmúlt a mai politikai esztétika és vallás céljaira.

A nappaljukban üldögélve beszélgettünk, s így kerültek szóba a különösen a második világháborút követő évtizedben ugyanezen a terepen dolgozó közeli barátai. Közülük a leghíresebbek, Norman O. Brown és Herbert Marcuse már az ötvenes évek második felében előálltak munkájuk eredményeivel. Marcuse 1955-ben jelentette meg az *Eros and Civilization*ot, amelyet 1959-ben követett a *Life Against Death* Browntól. Mindkét könyvben benne volt a szakítás azzal a konformista Freud-képpel, amellyel az amerikai pszichoanalitikus közösség igyekezett a főáramba bekapcsolódni, épp ellenkezőleg, olyan gondolkodónak láttatták Freudot, akinek a tudattalanról gyűjtött felismerései egyesíthetők a radikális politikálással. Mégis mindketten távolodni látszottak a közvetlen nyilvános cselekvés gondolatától. Ahogy Schorske mondta: „a prométheuszi kultúrhéroszoktól az epimétheusziak felé”, Marxtól Freud felé sodródtak.⁴

1 ■ Michael S. Roth (ed.): *Rediscovering history: Culture, politics, and the psyche*. Stanford University Press, Stanford, 1994.

2 ■ Michael S. Roth (ed.): *Freud: Conflict and culture*. Alfred A. Knopf, New York, 1998.

3 ■ Michael S. Roth: *Performing history: Modernist contextualism in Carl Schorske's Fin-de-siècle Vienna*. In: uő: *The ironist's cage: Memory, trauma, and the Construction of History*. Columbia University Press, New York, 1995. 47–68. old.

4 ■ Carl E. Schorske: *Fin-de-siècle Vienna: Politics and culture*. Alfred A. Knopf, New York, 1980. xxiv. old.

5 ■ Langer ezt a tanulmányát azután 1972-ben jelentette meg *The Mind of Adolf Hitler: The Secret Wartime Report* címmel (Basic Books, New York).

6 ■ Schoske a *Fin-de-siècle Vienna* bevezetőjében (i. m. xxiv. old.) Marcuse és Brown mellett William Langert és Lionel Trillinget

Marcuse historizálta Freud ösztönelméletét, hogy kialakíthassa egy olyan társadalom fogalmát, amelyben az „elfojtástöbblet” kiiktatható, és Érosz teljesebben kifejeződik. Brownnál Freud volt az, aki feltárta azokat a – testi, pszichés és lelki – ellentmondásokat, amelyek egyre mélyebbre hajszolnak minket az értelmetlen munka, a veszélyes agresszió és a fájdalom kielégületlenség világába. A *Life Against Death* arra hívott, hogy veszünk el a mai társas élet nyújtotta csekély élvezeteket, és forduljunk azon eksztázis lehetőségei felé, amelyeket ösztöneink erejének elismerése nyit meg előttünk. Mindketten úgy érveltek, hogy csak azzal csökkenthetjük az erőszakos önpusztítás esélyeit, ha az erotikát kiszabadítjuk az elfojtás ökonómiájának fogságából.

Azt, hogy Brown, Marcuse és Schorske jó barátok voltak, akkor tudtam meg, amikor 1977-ben meghívtam Marcusét a Wesleyanra, illetve néhány hónappal korábban elzárándokoltam Brownhoz Santa Cruzba. Schorske nemrégiben említette egyik beszélgetésünkben, hogy ők hárman a háború idején, az OSS-ben találkoztak, s ennek összefüggésében vágta neki együtt Freud megismerésének. Schorske William Langer doktorandusza volt, aki Anna Freudnál nyerte analitikus kiképzését, és elkísérte a Freud családot az emigrációba. Az OSS főnöke, William Donovan 1943-ban kérte fel Langert, hogy készítse el Hitler pszichológiai profilját.⁵ Az OSS-nek ebben a – Schorske által később „bizakodási egységnek” nevezett – részlegében dolgozó német emigránsok és a hozzá hasonló amerikai értelmiségiek pszichoanalitikus fogalmakkal próbálták megérteni, miféle szociálpszichológiai dinamika tehetette ennyire vonzóvá a náciizmust oly sok németnek. Sokan a háború után is úgy érezték, a bevett történelmi értelmezések nem megfelelőek, mert nem számolnak vagy a kollektív trauma okozta mély sebekkel, vagy a rejtett és egymással is ütköző ösztönök sorsával.⁶ Azért fordultak Freudhoz, hogy jobban és új módon érthessék meg a vágy dinamikáját és az erőszak kitörését.

Amikor belépett az OSS-ba, Schorske azt tervezte, hogy doktori disszertációját a nemzetiszocializmus

forrásairól írja. A háború után azonban úgy érezte – mint később meg is írta – „elviselhetetlen volna visszatérni ahhoz a témához”.⁷ Inkább a német szociáldemokrácia vizsgálatát választotta.⁸ Amikor nemrégiben arról kérdeztem, a háború borzalmi készítették-e a témaváltásra, a fejét rázta: „Nem, csak arról volt szó, hogy az a téma feldolgozhatatlannak, túl nagytorőnek tűnt akkor. Nem volt meg hozzá a megfelelő szemléletem.” Rövid ideig a Külügyi Tanács (Council for Foreign Relations) számára is dolgozott; ekkor írt egy szakpolitikai célú monográfiát,⁹ amelynek csak azt a belátást köszönhettem, hogy a történetírásnak nem ebben a műfajában kíván tevékenykedni.

Miközben a Wesleyan Egyetemen megkezdett tanári működéséről meg Brownnal és Marcuséval kötött intellektuális barátságáról beszélgetünk, újra meg újra előkerült a zene témája. Azt mindig is tudtam, mennyire elmélyülten foglalkozik zenével, de meglepett, mennyire nyomatékosan beszélt a zene és a többi elemi kulturális forma kapcsolatáról. Előkerült egy másik kolléga neve a Wesleyanról: David McAllesteré, aki a világ legkülönbözőbb zenei formáinak lelkes kutatója volt, s különös érdeklődéssel fordult az őshonos amerikai zene felé. Schorskétől tudtam meg, hogy McAllester a massachusettsi Monterey-ben, Berskhires egyik kisvárosában felépített egy telepét – wigwamokkal, kerek sátrakkal és számtalan felfedezésre váró helylyel, ahol Schorske és a felesége is sokszor vendégeskedett. Jót nevet-

tünk a szerencsés véletlenül, hogy épp nem sokkal azelőtt vettem egy házat csak néhány mérföldnyire McAllester telepétől. Amikor beszélgetésünk már visszakanyarodott Freudhoz és az ötvenes évek kultúrájához, Schorskének eszébe jutott a feleségével, Lizzel együtt Berkshiresben tett biciklis kirándulás, amely McAllester monterey-i telepéhez vezetett. Csapongó beszélgetésünkben az amerikai indián zene, a mély kulturális formák és a Bostoni Szimfonikusok tanglewoodi koncertjei keveredtek annak felidézésével, hogyan lelt rá Brown és Marcuse gondolkodása az ösztönök és a kalandok közti kapcsolatokra. Aztán megint a zene fontosságáról beszélt, és arra emlékeztetett, hogyan csatlakozott John Cage a Wesleyan oktatóihoz, és egyesítette – ugyanúgy, mint Richard Winslow, Schorske és McAllester – a mély hagyományok feltárását a legmerészebb kísérletezéssel. A kultúra dinamikájához vezető freudi utak is ahhoz a számtalan ösvényhez tartoztak, amelyeket Schorske és barátai bebarangoltak.

A bővítő kulturális kutatások efféle koktéljáról csevegve jutott eszembe Schorske 1967-es írása William Morrisről és Richard Wagnerről, arról a két XIX. századi művészről, akik az ősit akarták új életre kelteni, és az úttörő művészeti alkotás és lázadás szolgálatába állítani.¹⁰ Mindketten jól látták, hogyan lehet a mítosz bizonyos kulturális kontextusokban az új életre keltett ősi hordozója. Wagnert ez végül eltávolította a politikától, Morrist viszont politikai elköteleződése megerősítésére készítette. Freudot is felvillanyozta az ősi elem gondolata, még ha diagnosztizálta is, micsoda veszélyekkel jár rabul esni a vonzerejének. Junggal való szakítására részben éppen az motiválta, hogy a svájci pszichiáter kolléga teljesen átadta magát a mítosz hatalmának. Ám Freud azt a hatalmat sosem tekintette tisztán kedvezőnek.

Schorskét különösen érdekelte Freud változó viszonya az archaikus mozzanatokhoz s általában a múlthoz. Mint írta, Freud ifjúkori gondolkodásában egyre erősödött a történelmi szemlélet, de amikor a pszichoanalízist mint a lélek szerkezetének ahistorikus képzetekre támaszkodó egyete-

említi az amerikaiak Freud iránt fokozódó érdeklődése kapcsán. Trilling volt Schorske oktatója egyetemi tanulmányai kezdetén a Columbia Egyetemen.

7 ■ Carl E. Schorske: *Thinking with history: Explorations in the passage to modernism*. Princeton University Press, Princeton, 1998. 25. old.

8 ■ Carl E. Schorske: *German Social Democracy, 1905–1917: The development of the great schism*. Harvard University Press, Cambridge, 1955.

9 ■ H. Price – C. E. Schorske: *The problem of Germany*. Council on Foreign Relations, New York, 1947.

10 ■ Vö. The Quest for the Grail: Wagner and Morris. In: Schorske: *Thinking with history*, 90–104. old. Az esszé eredetileg itt jelent meg: Kurt H. Wolff – Barrington Moore, Jr. (eds.): *The Critical Spirit: Essays in Honor of Herbert Marcuse*. Beacon Press, Boston, 1967.

mes tanát alkotta meg, akkor maga mögött hagyta a történelmet. „Clióra árnyék borult a pszichoanalízisben – szögezte le Schorske –, de nem tűnt el Freud gondolatvilágából.”¹¹ Freud utolsó nagy munkájában azután feladta történelemellenes modernista pszichologizmusát, hogy értelmezni tudja a nemzetiszocializmus győzelmét. A *Mózes és az egyistenhit*ben Freud nemcsak újra történelemben kezdett gondolkodni, de maga is historicistává lett.¹² Az események súlya készletre erre, ezért ruházta fel a zsidókat azzal a heroikus, bár gondterhes szereppel, hogy a *Geistigkeit* (a spiritualitást az intellektualitással egyesítő szellemiséget kifejező fogalom) védelmezői legyenek:

„Intellektuális és etikai erejük miatt a zsidókat mint par excellence kultúrnépet (*Kulturvolk*) mindig üldözték, ha az elfojtott ösztön elszabadult a civilizált társadalomban; s ugyanezen férfias erényeknek hála tudtak balsorsukban is kitartani.”¹³

Schorske szerint e kitartás ára az érzékiség (*Sinnlichkeit*), az érzékek birodalmának elfojtása volt.

Schorske és szellemi nemzedéke számára az ötvenes években meghatározó erejű volt a második világháborús tapasztalat és különösen a szembesülés azzal, hogyan mozgósította a náciizmus az ősi elemet az erőszak és a vezetés érdekében. Elképzelhető-e még olyan kapcsolódás a régmúlthoz, amely az életet, a zenét, Eroszt szolgálja? Bécs-könyvének bevezetőjében s végig a *Thinking with history* tanulmányaiban Schorske emlékezteti olvasóit: a szándék, hogy ezt elképzelje, „a politikában bekövetkező újabb, ellenszenvet ébresztő fordulatok nyomására” erősödött meg benne.¹⁴ A pszichológiai érdeklődés összefüggött azzal a törekvésével, hogy megértse, mitől torzult el ennyire a politika világa, és miért feneklettek meg a mélyreható változáshoz fűződő politikai remények. A XIX. század végi Bécs és a XX. század közepi Amerika politikai csatlódása volt az a kontextus, amelyben Schorske a modernizmusnak a történetiségtől való elhúzódását értelmezte. Bécs múltjáról írt, de ezzel arról is szólt, saját korában hogyan morzsolódik fel a nyilvánosság.

1973-ban jelentette meg *Politics and Patricide in Freud's Interpretation of Dreams* (Politika és apagyilkosság Freud *Álomfejtésében*) című tanulmányát az *American Historical Review*-ben, s ekkortájt költözött át a Kaliforniai Egyetem Berkeley kampuszáról a Princetoni Egyetem nyugalmasabb környezetébe, hogy – mint később elmagyarázta¹⁵ – kimentse, ha lehet, a tudományos munkáját. Mivel a hatvanas éveket Berkeley-ben töltötte, Schorske a legélesebb formában tapasztalta meg a tudományos munka és az aktivizmus, a gondolkodás és a tett közti feszültséget. Jól emlékszem történeteire arról, hogyan tanított a diákok sztrájkjai idején: egyfelől fontosnak tartotta, hogy a kurzus folytatódjék, másfelől a sztrájkot is tiszteletben tartotta, s ezért a kampuszon kívül keresett színhelyet a kurzusnak. Politikai és tudományos szennvedélyét is a tanításban jelezte ki, tehát továbbra is találkozott a diákjaival. A *Time* magazin 1966-ban cikket jelentetett meg a legjobb amerikai professzorokról, s ebben Schorskét olyan tanárként jellemezték, aki minden intellektuális szennvedélyét az előadásaiba sűríti:

„Schorske szerint egy bölcsésznek olyan tanulmányokat kell folytatnia, amelyek »tényleg relevánsak az éppen zajló cselekvésre nézve«, és a kutatást nem lehet elválasztani az oktatástól. »Ha a szociáldemokráciáról adok elő, nos, az olyan téma, amelyet lezár-

tam. Megírtam róla a könyvem, s ezzel kiadtam magamból. Ha viszont a XX. századi kultúráról adok elő, az a mostani munkám – akkor valóban gázzal főzök, mert szellemileg még mindig ebben vagyok benne.«¹⁶

Azokban a napokban az értelmiség valóban nagy lángon főzött Berkeleyben, és mint a kancellár segítője az oktatói kar fejlesztésében, igencsak érezte annak forróságát. Legutóbbi beszélgetésünkben Schorske azt hangsúlyozta, hogy az aktivizmus mindig is élete egyik fontos vonulata volt, családi örökség, amelyet mintegy „az anyatejjel szívott magába”, jóllehet – mint nevetve megjegyezte – apjától szállt rá. Berkeleyben ez az aktivizmus életre kelt, és a tanítás is politikai keretbe illeszkedett. Ismét őt idézem a *Time* cikkéből: „Egy előadás csak azt mutatja meg, »hogyan gondolkozik valaki egy problémáról«, s az előadónak mindig azt kell feltételeznie, hogy a diák »tájékozott, értelmes és elkötelezett. Ha úgy szólsz hozzá, mint egy veled egyenlőhöz, aki társad a tudományban, akkor elkezdi úgy is viselkedni«. Schorske ugyanakkor nem hisz »a bratyizásban vagy az olyasfajta libidinózus viszonyban, amilyen a Sarah Lawrence College-ban járja«. A tanár ne legyen se »magasztos, se tekintélyelvű«, viszont az adott téma megismertetése iránti lelkesedésének »természetes tiszteletet« kell kiváltania.”¹⁷

Beszélgetésünkben a közel ötven évvel ezelőtti emlékeit felidézve Schorske azt mondta: „Kétségkívül tudósnek tartottam magam Berkeleyben, de aktivistának is, akinek aktivizmusa összekapcsolódik a tudományos munkájával.”

A *Politics and Patricide* tanulmány mintegy hidat alkot a Berkeleyben és a Princetoni Egyetemen töltött évek között. Egy korábbi verzióját már 1971-ben előadta az Amerikai Pszichoanalitikus Társaság összejövetelén 1971-ben. Az állítása az volt, hogy Freud azért hagyott fel a politikával és alakította ki a pszichoanalízist mint a gondolkodás politikaellenes módját, mert elégedetlen volt a nyilvánossággal. A tanulmány utolsó mondatában ezt így összegezte: „Freud liberális társainak

11 ■ Schorske: *Thinking with history*, 14. old.

12 ■ *Uo.* 15. old.

13 ■ Schorske: *To the Egyptian Dig: Freud's Psycho-Archeology of Cultures*. In: *uó: Thinking with history*, 209. old.

14 ■ Schorske: *Fin-de-siècle Vienna*, xxiv. old.

15 ■ Schorske: *Thinking with history*, 33. old.

16 ■ *Time*, 1996. május 6.

17 ■ *Uo.* A *Time* következő heti számában (1966. május 13.) Schorske tisztázta, hogy nem volt szándékában megsérteni a Sarah Lawrence College-ot: „Nem a szexuális erkölcsről beszéltem, hanem a tanítás etoszáról. Annak a meggyőződésnek adtam hangot, hogy jobb, ha a tanítás probléma-központú, mint ha személyközpontú, mint a Sarah Lawrence-ben, hogy tehát a tanár és a diák közt az alapvető kapcsolat intellektuális, és ne libidinális legyen. A kérdés az volt, hogyan lehet ösztönözni a tudás szeretét, nem pedig a szerelem tanulását. Bocsánatot kérem, Sarah Lawrence!”

18 ■ Schorske: *Fin-de-siècle Vienna*, 203. old.

19 ■ *Uo.* Schorske itt Freudnak 1902. március 11-én Wilhem Flieβhez írott leveléből idézett.

átnyújtotta az ember és a társadalom ahistorikus elméletét, amely elviselhetővé tudja tenni a pályájáról kirepült és irányíthatatlanná vált politikai világot.”¹⁸ Ezzel a konklúzióval Schorske visszahelyezte Freud ahistorikus elméletét az időbeliség szövetébe, amennyiben historizálta annak ahistorizmusát. Ehhez, úgy tűnik, Schorskénak szüksége volt arra, hogy kiszálljon az egyetemi aktivizmus melegágyából, és Princeton nyugalmába húzódjon vissza. Az események Berkeley-ben zajlottak, Schorske mégis Princetonba ment, hogy saját életében átrendezze gondolkodás és aktivizmus arányát. Mint mondta, Berkeley-ben a kampuszon folyó aktivizmus nagyon megnehezítette a tudományos munka iránti elköteleződés fenntartását. Princetonban már jutott idő a Bécs-könyv befejezésére, anélkül hogy le kellett volna mondania a diákokkal az előadások és szemináriumok közvetítésével megteremtett kapcsolatáról. Talán a maga megtette út is a fejében járt, amikor a tanulmány végén Freudot idézte: „Az embernek valahol meg kell találnia a maga üdvösségét, és az, amelyiket én választottam, a professzori cím volt.”¹⁹

Vízont Freuddal ellentétben, aki a zsidókat a *Geistigkeit* védelmezőinek festette le, Schorske továbbra is helyet adott az érzelmek, a *Sinnlichkeit* világának. Akár a Wesleyan intenzíven kísérletező szellemi közösségében élt az ötvenes években, akár a politikai szenvedélyek fűtötte Berkeley-ben a hatvanas években, vagy Princeton kimerőbb tudományos interdiszciplinaritásában a hetvenes–nyolcvanas években, a zene mindvégig elemi szinten hozzátartozott életéhez és munkájához. Továbbra is vonósnegyesezett a barátaival, sőt – mint mondta – az utóbbi években még az énekhanga is visszatért. Örömmel mutatta meg annak a dal-estnek a műsorát, amelyen ő adott elő néhány szomszédal együtt a nyugdíjas közösségben. Míg én kirtatóan kérdezgettem egykori tanáromat arról, életében és munkásságában mennyire volt fontos Freud szerepe, és hogyan nézett ki az a baráti együttműködés az ötvenes években, amikor Marcuséval és Brownnal nekifogtak a pszichológia meghódításának, ő újra meg újra arra figyelmeztetett, hogy kultúrafelfogá-

sának középpontjában a zene áll. Ha nem tudod felházi a magasabb hatalmakat – hogy a Freud által az *Álomfejtés* mottójául választott Vergilius-sort idézzem –, még mindig felkavarhatod a mélységet. A zene mindig is utat nyitott Schorskénak e mélységekhez.

S a tanítás volt az a színtér, ahol egyensúlyba hozhatta a *Geistigkeit* és a *Sinnlichkeit* birodalmát, az eszméket és az esztétikát, a gondolkodást és a tettet. Jól emlékszem „szabadon választható esti kurzusára” Wagner *Trisztán és Izoldájáról*, amely megnyitott engem egy teljesen új zenei élményre. A politikai, pszichológiai és kulturális kapcsolatok csak felerősítették e találkozás erőteljes esztétikai élvezetét. Schorske tanításában nem volt semmi passzív vagy politikaellenes. A diákjaiból és kollégáiból előhívott „természetes tisztelet”, a kritikával teljességgel összeegyeztethető szeretet példamutatással való politikai nevelést adott. A kutatásban megtapasztalt szolidaritás és a művészetek hatalmának közös élménye – ezek voltak az ő ajándékai diákjainak, közülünk különösen azoknak, akik később magunk is tanárok lettünk.

Akiknek osztályrészeül jutott az a szerencse, hogy Schorske tanítványai lehettek a Wesleyanban, Berkeleyben vagy Princetonban, megtapasztalták, hogyan „főz a gázzal”, milyen felvillanyozó egyensúlyt teremt a tudós és a tanár, az értelmiségi és az aktivista szerepei között. Akár a XIX. század eszmetörténetét áttekintő kurzust tartott, akár egy kisebb szemináriumot, ahol az építészetről, a művészetekről vagy az arcaizálásról volt szó, olyan szenvedéllyel nyúlt a tárgyhoz, ami tűzbe hozta a diákjait, fellobbantotta érdeklődésüket és képzeletüket. Ezek gyakran a politikai elköteleződés pillanatai voltak, de mindig a történeti anyag textúrája és értelme iránti gondos figyelem közegén át. Ha ő vezetett el hozzá, akkor a történelem nem pusztán tehetetlen anyag volt, amely arra vár, hogy valaki érdeklődést mutasson iránta. Carl Schorskétól azt tanultuk meg, hogyan világíthatja be a múltat úgy a tűz, hogy a jelen számára is alkosson értelmet.

MICHAEL S. ROTH
Wessely Anna fordítása

Ó, EZ MÉGSEM GALILEI!

EGY HAMISÍTÁS ÉS A KÖVETKEZMÉNYEI¹

2013. december 16-án izgalmas cikket adott közre Nicolas Schmidle, a *The New Yorker* újságírója.² Ebben több hónapos kutatásának, beszélgetéseinek eredményeit összegezte, amely egy krimi forgatókönyvéhez is elegendő anyagot kínálhatna, pedig csak a humán tudományok világából tárult fel egy különös történet. A kezdetek 2005-re nyúlnak vissza.

A SZENZÁCIÓ

2005 júniusában Richard Lan, az ismert manhattani antikvárius³ felkereste régi ismerősét, a Harvardi Egyetem neves tudománytörténészét, Owen Gingerich (1930) professzort. Két olasz és egy majdnem 400 éves könyv kíséretében érkezett, utóbbi egy Galileo Galilei műveit tartalmazó kolligátum volt, amelynek élén a *Sidereus nuncius* című értékezés első, 1610-ben Velencében megjelent kiadása állt.

Galilei 1609–1610-ben a veleneci uralom alatt álló Padovai Egyetem professzora volt. Nehéz anyagi helyzetén magánórákkal és tudományos eszközök készítésével, eladásával igyekezett úrrá lenni. Utóbbiak közé tartozott a távcső, amelyet ő az ég felé irányított, és csillagászati meg-

1 ■ Írásom az MTA II. Osztály Tudomány-és Technikatörténeti Bizottságának *Hamisítások és leleplezések* című szimpóziumán elhangzott előadás (Bp., 2015. június 2.) – és a korábban az *Obeliscus Magazin*ban közreadott három bejegyzés – kibővített változata. A témára Kiss Farkas Gábor hívta fel a figyelmet a www.obeliscus.hu című honlap Magazinjában (Galilei csillagának hamis hírnöke; Galilei palinódia), majd az ügy következményeiről én írtam ugyanott (Lezártul a nápolyi könyvmaffia németországi ügye). Kiss Farkas Gábornak köszönöm a segítségét.

2 ■ Nicholas Schmidle: A very rare book: The mystery surrounding a copy of Galileo's pivotal treatise. *The New Yorker*, 2013. december 16., 62–73. old. <http://www.newyorker.com/magazine/2013/12/16/a-very-rare-book> (hozzáférés: 2015. november 8.)

3 ■ A Martayan Lan Antikvárium ma is működik: <http://www.martayanlan.com/>